

COLOR BONUS VS. COLOR MALUS В АНТИЧНАТА МЕДИЦИНСКА МИСЪЛ И ПОЕТИЧЕСКА МЕТАФОРИКА

Мина Петрова
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Abstract: Ever since Hippocratic medicine the changes in the skin colour and the appearance of the patient's face are understood as significant symptoms of certain medical conditions and diseases. The presence of numerous terms, describing an unhealthy body in terms of different colour hues, allies the ancient medical language to the metaphorical imagery and the language of poetry. Antitheses between good and bad colour, healthy and unhealthy appearing skin hue, are absorbed as physiological analogies in the vivid imagery of the roman rhetorical treatises to describe certain styles, characteristics and adornments of the rhetorical speech. Thence similar contrasts are borrowed also by the Augustan elegiac poets (like Ovid) for the purpose of enriching their poetical imagery with colour symbolism. In order to depict full-blooded characters, conflicting emotions and stressful states, poets like Catullus and Ovid frequently resort to colour images of red, yellow, or pallid faces. In the present paper I aim at exploring this indeed curious link, overlapping the ancient medical notions of good or bad colour with their similar usages in the erotically influenced language of roman elegy.

Key words: colour, medicine, poetry, metaphor, paleness

Още от Хипократовия корпус нататък цветовете са едновременно признаци на конкретни физически състояния и проявления на телесните течности.¹⁴⁹ Явните болести се проявяват по повърхността на тялото с конкретни изменения в нейните нюанси.¹⁵⁰ Внимателното наблюдение на промените в цвета на кожата, очите и отделените течности (урина, секрети, повърнат материал, менструалната течност и др.) е ключово умение в теоретичен и в практически план както в античната,¹⁵¹ така и в съвременната медицина. Верен на Хипократовата концепция, Гален дискутира как хуморалният дисбаланс се отразява в изменения цвят на кожата:

*цветовете ще се изменят като резултат от отклонение в естествения вид на течностите – те, или ще потънат надълбоко, или сякаш ще наводнят повърхността на кожата.*¹⁵²

Римският енциклопедист Авъл Корнелий Целз до голяма степен следва Хипократовата традиция в това отношение. Без познания за цвета на определена част в състояние на здраве (*colorem partis sanae*), лекарят не

¹⁴⁹ Hipp. *Affect.* 11: τὸ χρῶμα ὑπόχολον γίνεται – треска, предизвикана от движението на жлъчка, провокира някак жлъчен цвят

¹⁵⁰ Hipp. *Ars* 9.2.

¹⁵¹ Hipp. *Humor.* V, VIII. Вж. прев. Станкова 2020.

¹⁵² Gal. *Sympt. Caus.* XII.1 (VII 267,9–268, K).

би могъл да различи здравата (*integrum*) от увредената част (*corruptum*).¹⁵³ Всяко противоестественно изменение на тялото по отношение на неговата големина (надебеляване или отслабване), външен вид (разхубававане или погрозняване) и цвят (по-наситен или загубен – *coloratio* / *colorem amisit*) се разглежда като симптоматика (*quaedam notae*).¹⁵⁴

Съвременната медицина неизменно обвързва характерните промени в цвета на кожата с още по-конкретни патологични състояния. Физиологични събития могат да се манифестират във видими цветови промени, различни от тези които се наблюдават по кожата (Boissonnault 2005: 105). Съвременните автори на учебници описват различни и специфични нюанси, като прибегват до илюстративни сравнения. Различават се разновидности на анемична бледност: при таласемия – тя е със светло-жълтеникав оттенък, при подостър ендокардит – наподобява цвета на “кафе с мляко” (Петрова 2022: 24). Хиперпигментираната кожа при пациенти, страдащи от *acanthosis nigricans*, се окачествява като: кафява към черна (като набита с въглищен прах), с уплътнена, подобна на кадифе, структура (Петрова 2022: 27).

И модерният, и древният лекар трябва да умее не само да различава здрав от нездрав цвят, но и отделни нюанси на един цветови регистър. За да диагностицират симптоми и опишат спецификата на изменения цвят по кожата на пациента, древните и съвременните лекари използват алюзии и сравнения с цветови категории, обвързани с познати обекти. Хипократовите лекари различават кожа с цвят и нюанси на леща,¹⁵⁵ олово,¹⁵⁶ *белезникава като сардина*.¹⁵⁷ Вилар се спира върху тази изтънчената и квази-поетическа категоризация, характерна за лексикона на Хипократовите цветове. В изследването си авторката извежда любопитната хипотеза, че във формулирането на своите акуратни медицински наблюдения, Хипократовите автори понякога прибегват до цветови категории и експресии, близки до тези в античната поезия (Villard 2002: 63). Така например, видът на пациент, страдащ от тифус, е *воднист, жълтеникав и прозрачен като пълен никочен мехур*.¹⁵⁸ При острата и

¹⁵³ Cels. I.pr.25.5.

¹⁵⁴ *ibid.* II.2.1–2.

¹⁵⁵ Hipp. *Epid.* III.14: φακώδης, *Epid.* II.1.10: ὑποφακώδης,

¹⁵⁶ Hipp. *Prognost.* 2: μολιβδῶδες.

¹⁵⁷ Hipp. *Mul.* II.110,116: ἀφρώδης.

¹⁵⁸ Hipp. *De affectionibus interioribus* 43: Γίνεται οὖν τὴν εἰδέην, ὀκότεν τῷ νοσήματι ἐχθεται, δίνυρος, ὑπόχρος, διαφανής, κύσται πλήρει ἐοικώς οὔρου.

фатална жълтеница *цялата кожа придобива бледожълт цвят, подобен на кората на нар, или по-зелен от зелените гущери.*¹⁵⁹

Нездравословни цветове, особено от гамата на жълтия и зеления цвят, са обект на пояснения и разгърнати сравнения не само в античната медицинска мисъл, но, както ще видим, и в езика на древните поети. Настоящият текст се стреми да установи пресечни точки между подобни медицински категории на цвета и употребата им в любовната метафорика на античната поезия. Ще поставим особен фокус върху образност на преbledняване като основна манифестация на медицинската концепция за лош цвят. За да разяснят и предадат детайлно естеството и нюанса на лошия цвят, медицинските автори прибегват с дидактичен маниер до необичаен изказ и илюстративни метафори. От своя страна, за да изобразят по телесната повърхност на своите герои критични емоции като страх, любов и ревност, античните поети се третират образа на преbledняването като симптом. Поетите несъмнено извличат полза от класическите медицински конотации между бледност, хуморални смущения и патология. По този начин те придават морбидни нюанси на изобразеното състояние и извличат парадоксални контрасти от несъвместимостта между бледа плът и изгарящи емоции.

Поетическият образ на бледността извира от мотива за любовта като мистериозна треска (*febris, ardor, calor*), в която пациентът/влюбеният губи себе си и естествения си цвят под влиянието на изгарящия го отвътре пламък.¹⁶⁰ Представянето на тази еротична метафора функционира подобно на литературната трактовка на туберкулозата, върху която се спира Сюзан Зонтаг:

Туберкулозата се смята за болест на крайните контрасти: бледност и руменина, свръхактивност и пълна отпадналост...туберкулозата се възприема като болест на страстта. Температурата е знак за вътрешно изгаряне. (Зонтаг 2014: 27)

Самото естество на Ероса в античното поетическо въображение традиционно привиква метафорични антитези.¹⁶¹ Сливането на метафорика за горещо и студено в античната поетическа образност на любовта препраща към медицинското описание на тежки болести, при които се редуват епизоди на треска и студени тръпки (Соо 2012: 92). Хипократ и Целз¹⁶² описват т. нар. *изгаряща треска* (*καῖσος / febris ardens*):

¹⁵⁹ Hipp. *De morbis* III.11: ἡ χροὺ ὄλη σιδιοειδῆς σφόδρα ἐστὶν ἢ χλωροτέρη οἷη οἱ σαυροὶ οἱ χλωροί.

¹⁶⁰Cf. *Anth. Gr.* XII.132a., Callim. *Aetia* fr. 75.10–19: τεταρταίῳ πυρί, Theocr.30.2.

¹⁶¹ вж. особено Carson 1986.

¹⁶² Cels. III.7.2a1.

характерно е пациентът да изпитва треска и жажда, а цветът става някак жлъчен. Болестта е предизвикана от движението на жлъчната течност, която се отлага вътре в тялото – отвън пациентът става студен, но отвътре е горещ (*τὰ μὲν ἔξω ψυχρὸς γίνεταί, τὰ δ' ἔσω θερμός*).¹⁶³ Характерното за трескавия пациент редуване на протиположни усещания и цветове намира множество аналогии в поетическия топос за страдащия влюбен.

Като елинистически пример можем да посочим една от героините в прочутата втора *Идиллия* на Теокрит. За да опише ефекта от маниакалното си увлечение и несподелена любов като трескаво състояние, влюбената млада вещица Симета използва фигуративен и квази-медицински език:¹⁶⁴

*Разтърси ме някаква изгаряща болест и прекарах десет дни и ноци на легло...и често кожата ми ставаше по-жълта от смрадликата, цялата ми коса започна да капе от главата, станах на кожа и кости.*¹⁶⁵

Нездравословно изгарящо състояние резонира в парадоксален контраст с бледата ѝкожа, отъждествена с цвета на смрадликата (*ὄμοιος θάψω*). Необичайната употреба намира обяснение в елинистическия поет Никандър, според когото *θάψος* е определен вид храст (*Rhus Cotinus*), разпространен в Сицилия. От същото растение се извличала специфична жълтеникава боя, която мнимо болните използвали, за да симулират нездрав външен вид.¹⁶⁶ Отъждествявайки се с това растение, трескавата Симета, някога специалист в любовните билета и техните магически свойства, се трансформира в обект и жертва на своето собствено изкуство. Тя придобива жълтеникавата външност, която причиняват нейните собствени билета.

Същата болестна метафорика участва в жанровия език на римската елегия, която също се стреми на формално ниво да изобрази любовта като унищожителна и изгаряща сила, проникваща дълбоко и незабелязано в тялото и караща влюбения да слабее, да немее, да губи разсъдък и памет и не на последно място да сменя цветове. Мотивът за бледността на влюбените (*color amantium*) доминира и изпъква непрестанно по лицата им в римската любовна елегия. Уединен в гората, тревожният Проперций, разсъждава и търси причините за презрението на своята любима Цинтия (Prop. I.18). След като първо се усъмнява в намесата на магия (9) или в нейната ревност, поетът решава да потърси вината в себе

¹⁶³ Hipp., *De affect.* 11.

¹⁶⁴ За медицинска образност и лексика в Теокрит вж 11.7, 71, 22.105, 112, 24.61, 26.22.

¹⁶⁵ Theoc. 2.82–90 прев. мой.

¹⁶⁶ Nic. Ther.529. Cf. Plut. Phoc. 28.

си и в начина, по който Цинтия е разчитала любовта му, отразена в цветови промени:

*an quia parva damus mutato signa colore,
et non ulla meo clamat in ore fides?* (17–18)

дали не е понеже демонстрирам малко знаци в изменението на цвета си и верността не креци от лицето ми?

От съмненията му разбираме, че конвенцията на любовното страдание изисква специфично *оцветяване*. Сякаш трескав пациент, влюбеният мени цвета си (*mutato colore*) чрез редуване между изчервяване и преbledняване и по този начин неговият нездравословен тен става доказателствен материал за любовна вярност.

Тревоги, идентични с тези на самия поет, споделя и Проперциевата героиня Аретуза в своята епистоларна елегия, адресирана до отсъстващия ѝ съпруг Ликотас (Проп. IV.3). В своя монолог, аналогичен с оплакванията на Овидиевите героини (*Heroides*), Аретуза се спира в изключително интимно описание върху битовата си ситуация. Като грижовна съпруга, тя се тревожи за здравето на мъжа си в армията:

*diceris et macie uultum tenuasse: sed opto
e desiderio sit color iste meo* 27–8

казват, че лицето ти е изтъняло от изпитост, но аз се надявам, че този цвят е от копнеж по мен

Темата за ревността на елегическата *puella* и нейната невъзможност да разчита правилно любовните симптоми (*signa amoris*) е подновена и разгърната от Овидий в *Amores* II.7. В течение на елегията поетът ни позволява да надникнем още повече в елегическата символика на лицевите експресии и телесни тонове. В самото начало разбираме, че Корина го подозира в изневяра и възприема погледите на случайни девойки като многозначителни (5–6). Малко по-нататък поетът се спира върху начина, по който ревнивата Корина интерпретира както здравия, така и нездравия му цвят:

*Sive bonus color est, in te quoque frigidus esse,
Seu malus, alterius dicor amore mori.*

Ако цветът ми е добър, бил съм и към теб студен, ако е лош, казваш че умирам по друга.¹⁶⁷

Овидиевият *bonus color* се дефинира в медицинската литература като балансиран тен под влиянието на топлина, резултат от умереното

¹⁶⁷ Ов. Ам. II.7.9–10.

сливане между бяло и червено. Такъв цвят на кожата е признак на здраве и добро смесване според Гален.¹⁶⁸ *Color bonus* традиционно стои в опозиция с *color malus*, под който се разбират *pallor* и *pallidus*.¹⁶⁹ Следователно в употребата на тази юнктура трябва да възприемаме здравословния цвят по лицето на Овидий като отсъствие на *pallor*, т.е. вместо блед, той се появява пред нея здравословно румен. Корина интерпретира руменината на любимия си парадоксално като студенина, насочена към нея (9: *bonus color est, in te quoque frigidus esse*). Асоциацията ѝ извират от позитивните измерения на бледността в еротичната и елегическата образност. Ако лошият цвят се асоциира със самия ерос и неговото вътрешно изгаряне, то добрият, е белег за отсъствие на любовен плам и следователно – фригидно изражение. Студът в античната медицина и културни концепции се схваща и концептуализира като анафродизиак, както потвърждава Целз.¹⁷⁰ Ето защо и *frigidus* съдържа конотации в латинския език с асексуалност, импотентност и отсъствие на плам, желание.¹⁷¹ Елегическият жанр търси и се занимава с *нестудени лица*, както самият Овидий подчертава в програмната си елегия (II.5.5: *Me legat in sponsi facie non frigida virgo*). *Facies frigida* в елегическия еротичен дискурс има значението на онова равнодушно изражение, което придава отсъстващият ерос. Лечението на любовта включва телесна симулация на хладно отношение:

*Quamvis infelix media torreberis Aetna,
frigidior glacie fac videare tuae:
et sanum simula...*

макар и нещастен да гориш сякаш в пламъците на Етна, покажи се пред нея по-студен и от лед и се преструвай на здрав. (Rem. 491–3:).

Обратно, в стратегията на прелъстяването, елегическият влюбен трябва да демонстрира окаяна външност, да изглежда комично изтерзан и разпознаваем в своята роля (Ov.Ars. I.737: *ut voto potiare tuo, miserabilis esto, / ut qui te videat, dicere possit 'amas.'*). В конвенцията на любовната елегия цветът на влюбения е пословично нездрав, т.е. *pallidus*, както самият Овидий подчертава (Ars. I.729: *Palleat omnis amans: hic est color aptus amanti*). През перспективата на медицината това е *color malus*, но не

¹⁶⁸ cf. Gal. *Ars Medica* XIV: ἡ χροιά μὲν ἐξ ἐρυθροῦ καὶ λευκοῦ συμμιγῆς.

¹⁶⁹ *bonus color*: TLL 3.1719.26ff; *malus color* TLL 3.1719.42ff. В *De medicina* личи, че Целз категорично определя нездравия цвят като бледен cf. Cels. 2.7.3: Quibus diu color sine morbo regio malus est, ii vel capitis doloribus conflictantur, vel terram edunt. Qui diu habent faciem pallidam et tumidam, aut capite aut visceribus aut alvo laborant.

¹⁷⁰ Cels. I.9.3: Frigus inimicum est...naturalibus...vulvae.

¹⁷¹ OLD 8d.

така стоят нещата в преобърнатия свят на влюбените. Ето защо Корина се опасява, че здравият тен на поета е признак за липсващ интерес и обожание. Обратно, внезапната промяна в бледност е за нея симптом на влюбване в друга жена.

Извирайки от елинистическия мотив за любовната патология и *febris erotica, color* се разгръща в основен повърхностен белег за емоционална тоналност в соматичната метафорика на римската любовна елегия. За да придадат достоверност и пълнокръвие на персонажите си, елегическите поети подбират *оцветяването* им и го адаптират спрямо различни ситуации. Здравословният и нездравословният цвят, както и редуването помежду им, играят ключова роля в разчитането на любовния език и завоалираната комуникация между елегическите влюбени. В тази комплексна невербална игра бледността, бивайки медицинска категория на *color malus*, се оформя като ключов елемент в портрета и физиогномичните черти на влюбения. Постепенно, в еротичната и трескава образност на поетите, този лош цвят се десемантизира от своите негативни медицински конотации. Бледността започва да се превръща в поетическа метонимия за цвета на ероса с всички негови идеализирани аспекти. Впоследствие римският любовноелегически дискурс романтизира *color malus*, трансформирайки го в *color bonus*. От симптом на хуморален дисбаланс и нездравословен маркер, преbledняването парадоксално се трансформира в метонимия за еротичен плам и оттам – в символен цвят на елегическата естетика.

Цитирана литература:

- Зонтаг, С. 2014:** Болестта като метафора: София: изд. “Изток–Запад”.// **Sontag, S. 2014:** Bolestta kato metafora. Sofia: izd. “Iztok–Zapad”.
- Петрова, Д. 2022:** Пропедевтика на вътрешните болести – Том 2. София: изд. МУ София. // **Petrova, D. 2022:** Propedevtika na vutreshnite bolesti – Tom 2: Sofia: izd. MU Sofia.
- Станкова, И. 2020:** Хипократ. Трактати. София: Изд. „Изток-Запад”. // **Stankova, I. 2020:** Hipokrat. Traktati. Sofia: izd. “Iztok-Zapad”.
- Boissonnault, W. 2005:** The Patient Interview: The Physical Examination Begins. – In: Boissonnault, W. (ed.). Primary Care for the Physical Therapist. St. Louis, Mo.: Elsevier Saunders.
- Carson, A. 1986:** Eros the Bittersweet: An Essay. Princeton: Princeton University Press.
- Coo, L. 2012:** Fire and Chill in Sophocles, Poimenes fr. 507: Possible Contexts. Zeitschrift Für Papyrologie Und Epigraphik, 182, 89–94.
- Laurence, V. 2002:** Couleurs et vision dans l'antiquité classique. Rouen: Publications de l'Université de Rouen.